

עגלי ירבעם

וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם בָּלְבוּ עִתָּה תָשׁוּב הַמַּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד: אִם־יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זְבָחִים בְּבֵיתֶהָ בִּירוּשָׁלַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל־אֲדֹנָיָהֶם אֶל־יִרְבֵּעַם מֶלֶךְ יְהוּדָה וְהִרְגֵנִי וְשָׁבוּ אֶל־יִרְבֵּעַם מֶלֶךְ־יְהוּדָה: וַיִּנְעַץ הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגָלִים זָהָב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים רַבְלְכֶם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלּוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּשֶׂם אֶת־הָאֶחָד בְּבֵית־אֵל וְאֶת־הָאֶחָד נִתָּן בְּדָן: (מלכים א יב כו-כט).¹

בַּעַת הַהִיא חָלָה אַבְיָה בְּיִרְבֵּעַם: וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעַם לְאִשְׁתּוֹ קוּמִי נָא ... וְהִלַכְתְּ שָׁלַח הַנְּהַיִשׁ אַחֲיָה הַנְּבִיא הוּא דָבַר עָלַי לְמֶלֶךְ עַל־הָעָם הַזֶּה: ... וַיְהִי כִשְׁמַע אַחֲיָהוּ אֶת־קוֹל רַגְלֶיהָ בָּאָה בַּפֶּתַח וַיֹּאמֶר בְּאֵי אִשְׁתְּ יִרְבֵּעַם לָמָּה זֶה אַתְּ מַתְנַפְרָה וְאֲנֹכִי שְׁלוּחַ אֱלֹהֵיךָ קָשָׁה: לְכִי אִמְרִי לְיִרְבֵּעַם כֹּה־אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲן אֲשֶׁר הִרְיַמְתִּיךָ מֵתוֹךְ הָעָם וְאֶתְנַדָּךְ נָגִיד עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל: ... וַתֵּרַע לַעֲשׂוֹת מִכָּל אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ וַתִּלְךָ וַתַּעֲשֶׂה־לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמִסְכּוֹת לְהִכְעִיסֵנִי וְאֵתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרַי גֹּדֶף: ... לָכֵן הִנְנִי מֵבִיא רָעָה אֶל־בֵּית יִרְבֵּעַם ... הַמֵּת לְיִרְבֵּעַם בְּעִיר יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים וְהַמֵּת בְּשָׂדֶה יֹאכְלוּ עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי ה' דָּבַר: וְהָפַה ה' אֶת־יִשְׂרָאֵל פֶּאֶשֶׁר יִנּוּד הַקִּנָּה בְּמִים וְנִתַּשׂ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעַל הָאֲדָמָה הַטּוֹבָה הַזֹּאת ... בְּגִלְל חֲטָאוֹת יִרְבֵּעַם אֲשֶׁר חָטָא וְאֲשֶׁר חֲטָא אֶת־יִשְׂרָאֵל: (מלכים א יד א-טז).²

וַעֲתָה אַתֶּם אֹמְרִים לְהִתְחַזֵּק לְפָנַי מִמְּלַכְתְּ ה' בְּיַד בְּנֵי דָוִד וְאַתֶּם הַמּוֹן רַב וְעַמְכֶם עֲגָלִים זָהָב אֲשֶׁר עָשָׂה לְכֶם יִרְבֵּעַם לְאֱלֹהִים: (דברי הימים ב פרק יג פסוק ח).³

איכה רבה פרשה ב סימן ג – עד היכן עגל הזהב שעשו במדבר?

"וַיִּקְרָא בְּאֲזְנֵי קוֹל גְּדוֹל לְאֹמֶר קָרְבוּ פְקָדוֹת הָעִיר וְאִישׁ כָּלִי מִשְׁחָתוֹ בְּיָדוֹ" (יחזקאל ט א)⁴ – עד היכן חטאו של עגל קיים? ר' ברכיה ואמרי לה ר' נחמיה בן אלעזר: עד עגליו של ירבעם בן נבט, הדא הוא דכתביב: "כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון" (הושע ז א). אמר הקב"ה: באתי לרפאות ישראל מחטאו של עגל, ונגלה עון אפרים ורעות שומרון.⁵

¹ תכף לפטירתו של שלמה, ואולי כבר קודם לכן, מתפוררת מלכות יהודה-ישראל המאוחדת שרק בדור קודם, בימי דוד, התכוננה והתבססה. העם, בראשות ירבעם, שלאחר מות שלמה חוזר מגלותו במצרים, מבקש מרחבעם להקל מעולו של אביו, אך הלה, בעצת "הילדים", דוחה אותם במילים קשות: "קטני עבה ממתני אבי ... אבי יסר אתכם בשוטים ואני איסר אתכם בעקרבים" (שם). ירבעם, שקודם לכן מתבשר מהנביא אחיה השילוני שהוא עתיד למלוך על ישראל, מניף את נס המרד והממלכה מתפלגת (חוזרת למעשה לפלגותה בימים שלאחר מות שאול וכפי שכמעט וקרה לאחר מרד אבשלום). ירבעם חושש מחזרת העם לרחבעם עקב העלייה לרגל לירושלים ומקים את שני העגלים, אחד בצפון הממלכה ואחד בדרומה. והקשר לפרשת השבוע אינו צריך הסבר. ומן הראוי לחזור ולהדגיש ששורשי הפירוד בין ישראל ויהודה הם עמוקים ויסודיים. סוף סוף עמד משכן שילה שנים רבות בחלקם של שבטי יוסף, ודוד ושלמה בעקבותיו, מעבירים את מרכז הממשלה, המדיני והדתי לנחלת יהודה. כצעד ראשון, כאשר דוד מעלה את ארון הברית מבית עובד הגת, אין הוא ממחר לחבר אותו עם שאר כלי המשכן.

² אחיה הנביא שבישר לירבעם בפרק יא שהוא עתיד למלוך על ישראל, ככתוב: "הנני קרע את הממלכה מיד שלמה ונתתי לך את עשרה השבטים", הוא שמבשר לו כעת, באמצעות אשתו, את הנבואה הקשה על מות בנו הצעיר ואת קץ מלכות ישראל שזה עתה נולדה (שימו לב לשמות שני בני ירבעם: נדב ואביה שמזכירים את שמות בני אהרון). ירבעם אמנם זכה להמשך למלוך על ישראל 22 שנה, אך קיצה של מלכות ישראל ששרדה עוד כ-200 שנה, נחזה כבר כאן. מלכים רבים שבאו אחרי ירבעם ביהודה ובישראל, חטאו בעבודה זרה חמורה: אחז, מנשה, אחאב, יואש, אמון ועוד, אולי חמורה מזו שעשה ירבעם (שימו לב שירבעם משתמש בלשון "אלהיך ישראל אשר העלך מארץ מצרים"). אבל כולם מושווים אליו, כפסוק שחוזר על עצמו מספר פעמים, כגון זה: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' לֹא סָר מִכְּלִי־חַטָּאוֹת יִרְבֵּעַם בְּדִבְרֵי אֲשֶׁר הִחֲטִיא אֶת־יִשְׂרָאֵל" (מלכים ב יד כד). הפסוק שם אגב הוא על ירבעם השני בנו של יואש שבתקופתו הגיעה ממלכת ישראל לשיא התפשטותה.

³ ספר דברי הימים מספר את קורות מלכי בית דוד ורק בדרך אגב את קורות מלכי ישראל, כאשר למשל מדובר באירוע משותף (מלחמה ביניהם או מלחמה משותפת של שניהם באויב חיצוני). לפיכך, עגלי הזהב שהקים ירבעם אינם מוזכרים בספר דברי הימים באירוע ייסודם, אלא בעת מלחמת אביה מלך יהודה (בנו של רחבעם) עם ירבעם. אביה נושא נאום תוכחה לפני ירבעם ואנשיו, בו הוא מוכיח אותם על שהם באים למלחמה בממלכת ה' שהיא בית דוד, עם עגלי הזהב שעשה ירבעם. הוא ממשיך ומוכיח אותם שם: "הלא הדחתם את־פְּהַי ה' את־בְּנֵי אֶהְרֹן וְהַלְוִיִּם וַתַּעֲשׂוּ לָכֶם כְּהֵנִים קַעֲמֵי הָאֲרָצוֹת ... וְאָנַחְנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ וְלֹא עֲזַבְנָהוּ ... כִּישְׁמֵרִים אָנַחְנוּ אֶת־מִשְׁמֵרַת ה' אֱלֹהֵינוּ וְאַתֶּם עֲזַבְתֶּם אֹתוֹ: אֶל־תִּלְחַמְנוּ עִם־ה' אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם כִּי־לֹא תִצְלִיחוּ". אולי זה מקרי ואולי לא שאביה הוא גם שם בנו הצעיר של ירבעם שמת בגין חטאי אביו.

⁴ נבואת יחזקאל זו, שמתחילה בפרק ח, היא על החורבן הצפוי לבית המקדש שבירושלים (יחזקאל מתנבא בבבל אחרי גלות החרש והמסגר, מיהודה בוודאי הרבה אחרי סופה של מלכות ישראל). אבל הדרשן מקשר פסוק זה לחטא עגלי הזהב של ירבעם.

⁵ מדרש זה מקשר את פרשת השבוע לנושא שבחרנו לדון בו (שלא נבחר להפטרות השבת מסיבות ברורות). בניין מקדש שלמה יכול היה להיחשב כיישור קו ומחילה סופית על חטא העגל שעשו בני ישראל במדבר. ראו דברינו [הפטרות השבת – מקדש שלמה](#) בפרשת תרומה וכן [חטא העגל לדורות](#) בפרשה זו (בפרט מדרש איכה רבה ב ג שם). המשכן הוא תיקון ראשון (בפרט לשיטות שפרשת תרומה והציווי על המשכן באו לאחר מעשה העגל, ראו דברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו](#)); ומקדש הקבע, בו מתקיים הפסוק בשירת היס: "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך ... מקדש ה' כוננו ידך", ראוי שיהיה התיקון הסופי. בא ירבעם ומעורר את כל העניין מחדש. חטא עגל הזהב שבמדבר חוזר וניעור. שיטה זו אגב היא מהשיטות המקלות לגבי חטא העגל שבמדבר. לשיטות אחרות, חטא זה

ירושלמי עבודה זרה פרק א הלכה ב – עלייתה של מלכות רומא

א"ר לוי יום: שנתחתן שלמה לפרעה נכה מלך מצרים, ירד מיכאל ונעץ קנה בים והעלה שלעטוט ונעשה חורש גדול.⁶ וזה הוא כרך גדול שברומי. יום שהעמיד ירבעם שני עגלי זהב, באו רומס ורומילס ובנו שני צריפים ברומי. יום שנסתלק בו אליהו הועמד מלך ברומי - "ומלך אין באדום נצב מלך" [מלכים א כב מח].⁷

בראשית רבה פד י פרשת וישב – יוסף צופה את עגלי ירבעם

"והנה קמה אלומתי וגם נצבה" ... רבי לוי אמר: עתידין אתם לעשות אלילים אלמים לפני עגליו של ירבעם,⁸ ולאמר: "אלה אלהיך ישראל".⁹

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה בראשית קפד – יעקב צופה ונחרד

"וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה" (בראשית מח ח). וכי לא היה מכירם? והרי כתיב: "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לוי" אלא צפה יעקב וראה ירבעם הרשע יוצא מזרעו של אפרים, ובידו שני עגלי זהב וצועק ואומר: אלה אלהיך ישראל,¹⁰ לפיכך אמר: מי אלה.¹¹ א"ל יוסף: בני הם אשר נתן לי אלהים בזה - בכתובה ובקידושין. א"ל יעקב אבינו: יודע אני שבניך הם בקדושה ובטהרה, אלא על אלה שראיתי אני מתבהל. באותה שעה השליך יוסף עטרה שלו והתיר זיינו ונפל לפניו ... אמר לו: החטא שעתידין בני לעשות אתה רואה, והשירה שעתידין לומר על הים אין אתה רואה! כיון ששמע יעקב כן, א"ל: "קחם נא אלי ואברכם".¹²

נגרר שנים רבות וכבר אמרו חכמים: "אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל" (שמות רבה מג ב בעקבות הירושלמי). ראו שוב דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשה זו. בכל אופן, גם לשיטות ממירות אלה עגלי זהב שעשה ירבעם וודאי שאינן מקלות ומצטרפות ומעצימות את חטא עגל הזהב הראשון.

⁶ מהמקבילה בתלמוד הבבלי שלהלן נראה שלעטוט הוא שרטון. ראו פירוש עלי תמר על הדין בירושלמי שם: "ברור שמלת שלעטוט מזדהה עם שירטון בשבת נ"ו, מפני שאות למ"ד ואות רי"ש מתחלפות ... גם אותיות דטלנ"ת מתחלפות, וא"כ הטי"ת בסוף מלת שלעטוט הוא כמן נ"ן, ושיעורה שרעטון. וביאורו שהעלה הים גבשושית מלאה חול ורפש ונעשה עליו חורש גדול".

⁷ וכן הוא בבבלי שבת נו ע"ב: "אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים, ועלה בו שירטון, ועליו נבנה כרך גדול של רומי. במתניתא תנא: אותו היום שהכניס ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד בידן נבנה צריף אחד, וזהו איטליאה של יון". ובמדרש שיר השירים רבה פרשה א: "בני אמי נחרו בי - בני אומתי, זה ירבעם בן נבט. נחרו בי - נתגרו בי, מלאו הדיין חרון אף עלי. שמוני נוטרה את הכרמים - משמירת שני עגליו של ירבעם. כרמי שלי לא נטרתי, לא הייתי משמרת משמרת כהונה ולויה ... אמר רבי לוי: יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה, ירד מיכאל השר הגדול מן השמים ונעץ קנה גדול בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן ועשו אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי. יום שהעמיד ירבעם בן נבט שני עגלי זהב נבנו ב' צריפין ברומי". דרשני בית שני שרואים וחשים על בשרם את ממלכת רומא השלטת שבגדה בברית עם ישראל (עבודה זרה ח ע"ב), מוצאים בחטאי בית ראשון את מקור עלייתה. אבל לא רק ירבעם אשם, כבר שלמה אשם. יש וודאי קשר בין עגלי זהב של ירבעם ובין עגל הזהב במדבר. אבל בין שניהם עומדים חטאיו של שלמה שלצד בית המקדש בנה גם בית מפואר לבת פרעה, ושבערוב ימיו הטו נשיו את לבבו, ובנה במה לכמוש שיקוף מואב ולמולך שיקוף בני עמון ולעשתורת ולמלכום ולמי לא (מלכים א פרק יא). ומשם באה הנבואה על קריעת הממלכה שביצועה נדחה לאחר מות שלמה בגלל ההבטחה לדוד. ראו שוב מלכים א פרק יא שהקרע החל כבר בימי שלמה שאולי נודעה לו נבואת אחיה. הממלכה שאוחדה בימי דוד שבה ומתפוררת בימי שלמה בנו. כמה שנים שרדה? שבעים שנה?

⁸ לא זכינו להבין מי הם האלילים האלמים (מלשון שותקים או מלשון אלימות?) שעמדו לפני עגליו של ירבעם והמאיר עינינו יבורך. מי עשה את העגל? "יִרְבְּעָם בְּיָדָיו אֶפְרַיִם מִן־הַצֵּדָה" (מלכים א יא כו), שהוא משבט אפרים היינו מצאצאי יוסף! בא יוסף ומצטדק ומקדים תרופה למכה. אתם, אחי, אומר יוסף בפתרון חלומותיו, עתידים לעשות את עגל הזהב במדבר לפני העגלים שעתידי לעשות ירבעם. גם אם לא נסכים לדברי הצטדקות אלה של יוסף ונתנמה למה צריך היה בכלל רבי לוי להכניס את נושא עגלי ירבעם לחלומות יוסף (בשל עניין ההשתחויה?), נשאל: האם מדרש זה לא בא בעצם לנסות ללמד זכות על עגלי ירבעם? האם דברי הפרשנים והמדרשים שמלמדים סניגוריה על עם ישראל, ועוד יותר על אהרון, בגין חטא העגל שבפרשתנו, יכולים ללמד סניגוריה גם על עגלי ירבעם? כגון דברי הכוזרי הידועים במאמר א: "חטא שהגדילוהו עליהם לגדולתם" ועניין הצורך בהמחשה ועוד. האם העלה ריה"ל דבר זה בדעתו? ראו דברינו [סניגוריות על חטא העגל](#) בפרשה זו.

⁹ הדרשן לא מדייק כאן. אצל ירבעם במלכים א יב כח כתוב: "הִנֵּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" האם היה לפנינו נוסח אחר או שבלהט הדרשה וברצון להתחבר עם חטא העגל בפרשתנו, לא דייק.

¹⁰ ההקבלה "אלה", "אלה" היא בסיס הדרשה האסוציאטיבי, אלא שבנוסח ספר מלכים שלפנינו, כתוב בעגלי ירבעם: "הִנֵּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם". האם היה לפני הדרשן נוסח אחר בספר מלכים או שמא לא חש ולא הוטרד בעניין? בין כך ובין כך, ברור שחרדתו של יעקב היא מהמילה "ישראל" שהיא שמו שהתחדש. הוא יעקב שבחזרתו לארץ מגלות לבן בונה מזבח וקורא לו "אל אלוהי ישראל". וכאן הוא צופה את ירבעם שהוא מזרעו של יוסף בונה עגלי זהב וקורא: "הנה אלוהיך ישראל".

¹¹ ראו דרשה זו בקצרה בפסיקתא רבתי פיסקא ג - ביום השמיני, שם מנסה הקב"ה לחוס על יעקב ומסלק ממנו את רוח הקודש שלא יראה את עגלי ירבעם, אך הוא לרגע כן רואה: "שצפה שני עגליו של ירבעם שהוא מטעה את ישראל ואומר להם אלה אלהיך ישראל" (גם שם "אלה אלוהיך ישראל" במקום "הנה אלוהיך ישראל"). ושם נכנסת לתמונה גם [אסנת](#) אמם של אפרים ומנשה. ראו לגלוג מדרש זה גם בשכל טוב (בובר) בראשית פרשת ויחי מח כב: "ורבותינו דרשו וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה. ראה ברוח הקודש שעתידי לצאת ממנו ירבעם בן נבט, שמעמיד שני עגלי זהב, אחד בבית אל, ואחד בידן, ומחטיא את ישראל אחריהם, ואומר להם אלה אלהיך ישראל. לכך שאל את יוסף ואמר לו: מי הוא שעתידי להדיח את ישראל מאחרי הקב"ה, ולומר אלה אלהיך ישראל? ויאמר יוסף אל אבי: בני הם, מה שהם - בני הם, אשר נתן לי אלהים בזה המקום. מיד בירכם". אבא, אומר יוסף, ברוך את בני כמות שהם! גם עם החטאים שאתה רואה שהם עתידיים לעשות. ועדיין צריך להבין במדרש קשה זה ממה בדיוק נבהל יעקב? האם משום שביקש [לגלות את הקץ](#) ונמנע ממנו, אבל את ההיסטוריה הקשה של בניו כן ראה? האם משום שדיוקא בנחלת אפריים אותו הוא

כלי יקר בראשית פרק מח פסוק ט – כולם בני "בזה"

"בני הם אשר נתן לי אלהים בזה". נקט "בזה" לפי ששאלו: מי אלה, שאינן ראויין לברכה. כי אמר מבטן מי יצאו אלה, רצה לומר שיאמרו אלה אלהיך על העגל שעשה ירבעם! והשיב יוסף: בני הם, מכל מקום הם בני, ומצדי הם ראויין לברכה. ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם, לפי שנתן לי אלהים אותם "בזה", פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לעבודה זרה ... דאם לא כן, למה ברך ה' את יצחק? והלא יצאו ממנו עשו ויעקב¹³ ... אלא ודאי שאין הקב"ה חושש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה. כך תברכם גם אתה שהרי מצדי ראויים הם לברכה כי "באשר הוא שם" - כולם זרע ברך ה'.¹⁴

מדרש תנחומא פרשת לך לך סימן יג – אברהם צופה ועוצר "עד דן"

"וירדוף עד דן" (בראשית יד יד) - כיון שהגיע אותו צדיק לדן תשש כוחו. ראה שעתידין בני בניו לעבוד עבודת כוכבים ומזלות בך, שנאמר: "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בך" (מלכים א יב) ... היאך עד עכשיו לא עמד ירבעם שעשה את העגל והעמידו בך. "ויכס וירדפם עד חובה" - חזרנו על כל המקומות ולא מצינו שום מקום ששמו חובה. ללמדך שדן נקרא "חובה" מראש, על העגל שעתידה לעמוד שם.¹⁵

בבלי סנהדרין דף קב עמוד א – ההשוואה עם העגל הראשון לחובה ולזכות

"ודי זהב" (דברים א א), אמרו דבי רבי ינאי: אמר משה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להן לישראל עד שיאמרו די, גרם להם לעשות להם אלהי זהב. משל: אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן, אלא מתוך קופה של בשר.¹⁶ אמר רבי אושעיא: עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד, מכאן ואילך - משנים ושלושה עגלים. אמר רבי יצחק: אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעה בהכרע ליטרא של עגל הראשון, שנאמר: "וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם" (שמות לב ד). אמר רבי חנינא: לאחר עשרים וארבעה דורות נגבה פסוק זה, שנאמר: "קרבו פקודות העיר ואיש כלי משחתו בידו" (יחזקאל ט א).¹⁷

העדיף על פני מנשה, נעשה העגל? האם לא ידע את מה שיוסף בסוף אומר לו שבתולדות בניו יהיו אורות לצד צללים, כפי שהוא עצמו חש והתנסה? ומה פשר דווקא שירה הים כאן? הרי העגל נעשה לאחר הנס הגדול של שירת הים, לאחר "ויאמינו בה" ובמשה עבדו?¹⁸

¹³ ראו בדברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) שאכן מסיבות אלה לא ברך אברהם את יצחק ואמר: "יצחק בני ראוי לברכה ואיני יכול לברכו שמה יתקנא בו ישמעאל. אלא אניח את הדבר סתום והקב"ה יברך מי שראוי לפניו" (מדרש הגדול, חיי שרה, כה יא).

¹⁴ סטינו מעט מהנושא שלנו ודרך עגלי ירבעם הגענו לברכת הבנים: "ישימך אלהים כאפרים וכמנשה" בפרשת ויחי. האם נוכל לקחת את דברי המדרשים הנ"ל ואת פירוש כלי יקר לברכת הבנים בכל ליל שבת? האם נוכל להכיל את כל בנינו ובנותינו שהם "בזה", כמות שהם: "מה שהם - בני הם, אשר נתן לי אלהים בזה" - "כי באשר הוא שם, כולם זרע ברך ה'". אין הקב"ה חושש לזרע המקולקל וזרע הקדוש. ומי הוא אשר ידע מי הוא "מקולקל" ומי הוא "קדוש"?¹⁹

¹⁵ עוד לפני יעקב, אברהם צופה קדימה, וכשהוא רואה שעתידיים בני ישראל לשים עגל זהב בך, הוא עוצר שם ולא רודף יותר אחרי ארבעת המלכים, כאילו תמה שם זכותו. במקום אחד נוסף בכל המקרא כתוב "עד דן". - במשה שרואה את כל הארץ "עד דן" רגע לפני מותו (דברים לד א). ומה הוא רואה? את פסל מיכה שהובא לדן מהר אפרים (שופטים יז), עוד הרבה לפני שהניח שם ירבעם את העגל שלו. ראו מדרש ספרי דברים פסקא שנו: "עד דן - מלמד שהראהו שבטו של דן עובד עבודה זרה כענין שנאמר: ויקימו להם בני דן את הפסל". וכלשון מדרש לקח טוב דברים פרשת ואתחנן דף ט עמוד ב: "מיכה ביטל אנכי בפסלו אשר עשה, ירבעם ביטל לא יהיה לך בשני עגלי הזהב". (מיכה, עפ"י מסורת חז"ל הוא נבט אביו של ירבעם, הוא שבע בן בכרי, סנהדרין קא ע"ב). דן הוא סמל החושך (במדבר רבה ב י). ומי הוא הלוי שעומד לשרת בך לפני פסל מיכה? "יהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני", שהוא עפ"י מסורת חז"ל נכדו של משה! (הנו"ן הקטנה של מנשה, בבא בתרא קט ע"ב, אבות דרבי נתן נוסח א פרק לד ועוד, ראו דברינו [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים). הוא משה שבתוכחתו "כי תוליד בנים ובני בנים" בפרשת ואתחנן ובתוכחתו "פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה" בפרשת נצבים, רואה את עגלי הזהב ירבעם (גיטין פח ע"א, פסיקתא זוטרתא דברים פרשת נצבים). ואם נרד דרומה לבית אל, אותה שהייתה קרויה לשעבר בית און ויעקב שם שמה בית אל (בראשית רבה לט טו), מה נאמר ליעקב סבא? שבני בניו חוזרים ועושים אותה בית און?²⁰

¹⁶ מתוך שובע.

¹⁷ חטא עגל המדבר שצריך היה להתכפר עם הקמת בית המקדש בימי שלמה - ראו מדרש איכה רבה בו פתחנו - לא רק שלא נמחה, אלא הצטרפו לו חטאי עגלי הזהב שעשה ירבעם. ועד מתי? ממדרש זה משמע, עד חורבן בית ראשון, לפחות חטא עגל יוצאי מצרים. אך מה שנוגע לעגלי הזהב של ירבעם ולחלק מעשרת השבטים, ראו אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עשר גלויות עמוד 437 שהם גלו עם שבטי עבר הירדן המזרחי וכך אבדו השבטים: "פעם ראשונה עלה סנחריב והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה, ולקח העגלים אשר עשה ירבעם בן נבט. ובני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה הביאו אותם מדן ועשו להם מקדש. על כן גלו מארצם לארץ אחרת עד היום הזה". ראו שוב דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשה זו וכן דברינו [שבטי עבר הירדן המזרחי - 2](#) בפרשת מטות. יחד עם זאת, דרשת "ודי זהב" שמצאנו כמותה במדרשים נוספים בקשר לעגל יוצאי מצרים, מהפכת בזכותו של ירבעם. ראו למשל תוספתא מסכת יומא פרק ד הלכה יד: "וצריך לפרוט את החטא דברי ר' יהודה בן פתירא, שנאמר: אנה חטא העם הזה חטאה גדולה. ר' עקיבא אומר: אין צריך. אם כן למה נאמר ויעשו להם אלי זהב? אלא כך אמר המקום: מי גרם להם שיעשו להם אלי זהב? אני שהרביתי להם זהב". ובדברים רבה (ליברמן) פרשת דברים סימן ט: "בא משה להוכיחן על מעשה העגל. א"ל הקב"ה: דין, ודי זהב". (יש כמוהן מדרשים שדורשים לחומרא, כגון ספרי דברים פרשת דברים פסקא א: "ודי זהב, אמר להם: הא ותרה כל מה שעשיתם, מעשה עגל קשה עלי מן הכל"). ראו גם ירושלמי עבודה זרה פרק א הלכה א שישראל הם שבאים לירבעם ומאייצים בו לעשות את

שמות רבה מב ה פרשת כי תשא – בין מעשה מרכבה ועגלי הזהב

... כיון שראה משה כן, אמר: אין סליחה. ידע הקב"ה מה בלבו של משה וקרא אותו לפייסו. אמר: לא אמרתי לך עד שאתה בסנה מה שעתידין לעשות? שנאמר: "ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי" (שמות ג ז) ... אמר הקב"ה למשה: אתה רואה ראייה אחת, ואני רואה שתי ראייות. רואה אתה אותם באים לסיני ומקבלים תורתך ואני רואה אותם שאחר שאבוא לסיני ליתן להם את התורה ואני חוזר בַּטָּרְאָמוּלִין שלי שהן מתבוננים בו ושומטים אחד מהם ומכעיסים אותי בו, שנאמר: "ופני שור מהשמאל לארבעתן" (יחזקאל א י), והם מכעיסים אותי בו שנאמר: "וימירו את כבודם בתבנית שור" (תהלים ק כ).¹⁸

ירושלמי יבמות פרק טז הלכה ג – גם מלכות יהודה איננה נקיה

כתיב: "ולא עצר כח ירבעם עוד בימי אביה ונגפהו ה' וימות" [דברי הימים ב יג כ]. אמר רבי שמואל: את סבור שהוא ירבעם אינה אלא אביה. ולמה ניגף? רבי יוחנן אמר: על שחישד את ירבעם ברבים. זהו שכתוב: "ואתם המון רב ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים" [שם ח].¹⁹ ריש לקיש אמר: על שביזה את אחיה השילוני ... ורבנין אמרין: על ידי שבאת עבודה זרה לידו ולא ביערה. זהו שכתוב: "וירדוף אביה אחרי ירבעם וילכד ממנו ערים את בית אל ואת בנותיה" [שם יט], וכתיב: "וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדרך" [שם יב כט].²⁰

מסכת בבא בתרא דף קכא עמוד א – הושע בן אלה מבטל את משמרות ירבעם

תנן התם:²¹ אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו ... חמישה עשר באב מאי היא? אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.²² ... רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן: יום שִׁפְלוּ בו מתי

העגל והוא מתחמק מהם ודוחה אותם למחר משום שהוא שתוי יין. מה שמזכיר את התחמקות אהרון "חג לה' מחר". כל השוואה עם חטא עגל המדבר היא לחובה אבל גם לזכות, בשל כל הסניגוריות שנכתבו על אהרון וחטא העגל בפרשתנו. ראו בהמשך הירושלמי שם הסניגוריה על דור המדבר "שהיו חביבים לפני המקום" ולפיכך לא נענשו – סניגוריה שנוצלה להגן על מעשי ירבעם שגם הוא לא ייענש בגין העגלים שיעשה. ראו שוב דברינו [סניגוריות על חטא העגל](#) בפרשה זו.

¹⁸ אחת הסניגוריות המדהימות על חטא העגל היא הטענה שבמעמד הר סיני ראו בני ישראל את כבוד השכינה בדומה ליחזקאל שראה את מעשה המרכבה (היא הטראומולין) ואולי גם בדומה לחזיון ישעיהו בפרק ו. מתבנית השור, שהוא אחד מארבע החיות הסובבות את המרכבה, לקחו בני ישראל את הרעיון של תבנית העגל שהוא שור. וכל זה, עפ"י המדרש, מפי הקב"ה כפיוס למשה שכבר התיימש מסליחה (ראו תחילת המדרש שם). ומה מספר לנו המדרש על יחסי אחיה השילוני וירבעם לפני שחטא? שבהיותם בשדה בעת שאחיה מנבא לו את מלכותו (מלכים א יא כט) "חידשו דברים שלא שמעה אוזן מעולם ... שכל טעמי תורה מגולין להם כשדה ... אף תורתו של ירבעם לא היה בה שום דופי" (מסכת סנהדרין קב ע"א). ומדרש תהלים (בבור) מזמור ה מגדיל לעשות: "שהוא (ירבעם) שקול כאחיה השילוני, שנאמר וישבו שניהם יחדו, שישבו לברר מעשי מרכבה. ועמדו מלאכי השרת לפני הקב"ה ואמרו לפניו: רבש"ע, אדם שהוא עתידי להעמיד שני עגלים, אתה מגלה לו מעשה מרכבה? אמר להן: עכשיו מה הוא צדיק או רשע? אמרו לו: צדיק, אמר להן איני דן את האדם אלא לפי שעתו". אז אולי גם ירבעם לקחת את רעיון העגל ממעשה המרכבה? ואם לא די לנו בכך, באה הגמרא במסכת חגיגה יג ע"ב ואומרת על תבנית השור, שבתיאור המרכבה השני ביחזקאל פרק י איננה ובמקומה באה דמות תבנית יד אדם: "אמר ריש לקיש: יחזקאל ביקש עליו רחמים והפכו לכרוב". כרובים במשכן פנימה ותבנית שור לעבודה זרה. הלך וחזור. יש לך סניגוריה טובה מזו?

¹⁹ ראו מדרש תנחומא תולדות סימן יב וכן מדרש תנחומא פרשת כי תשא סימן ו שעידו הנביא (הוא "איש האלהים" במלכים א פרק יג) חולק כבוד למלכות ובנבואתו על המזבח שעתידי להיקרע אומר: "וזבחו עליך עצמות אדם", ולא מזכיר את ירבעם בשמו. ראו דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא. וכאן אביה מלך יהודה מתכבד בקלונו של ירבעם (לא ברור מה משמעות המילה "חישד" בהקשר זה) ובעצם מתנשא עליו. וכי מלכות יהודה טובה מישראל? וכי לא כל הקרע התחיל בשל מלכות יהודה? ולימים, האם לא קמו במלכות יהודה מלכים חטאים כירבעם ואף יותר? אחז, מנשה, אמון ועוד? ראו נושא זה גם להלן.

²⁰ ראו מדרש זה גם בבראשית רבה סה כ בפרשת תולדות בברכת יצחק ליעקב, בפרשת ויצא פרשה עג סימן ה בהולדת יוסף, וכן הוא בויקרא רבה לג ה ורות רבה פתיחתא ב. הביקורת מוסטת מירבעם וממלכת ישראל לאביה מלך יהודה ולבית יהודה על התנשאותם על ישראל וביטחונם שה' איתם (הביטוי "חישד את ירבעם" צריך כאמור עיון). לצורך זה מוכן המדרש לסרס את הפסוק ולומר שאביה ניגף במלחמה עם ירבעם שלא כפשט הפסוק. אך בסוף הדרשה מובאת שיטת רבנן שפשט הפסוק נשאר במקומו ואדרבא, הביקורת על אביה ובית יהודה היא שמשעה שנצחו במלחמה וכבשו את בית אל, לא ביטלו לפחות את עגל הזהב שהיה שם. בצירוף שתי הדרשות, יש כאן ביקורת משולבת על ממלכת יהודה שבמקום להתנשא ולהחשיד את בני ישראל, צריכה הייתה לפעול להסרת העגלים. אולי אפילו לנסות לאחד מחדש את הממלכה. ראו תיאור המסירות של רבים ממלכת ישראל שהמשיכו לעלות בסתר לבית המקדש והערימו על המשמרות שהציב ירבעם. מגילת תענית (ליכטנשטיין) הסכוליון: "מה הם גונבי עלי? גונבים העלי והבכורים בימי ירבעם בן נבט, שהושיב משמרות שלא יעלו ישראל לרגל והיו הם מעטרין סליהם בתאנים ועלי עץ על כתפיהם. מצאו משמרות ואמרו להם: להיכן אתם הולכין? אמרו להם: למקום פלוני לעשות צמוקין במכתשת שלפנינו ובעלי שעל כתפיהנו. הגיעו לירושלם הורידום והניחום לפני המזבח. הסלים לבכורים והגוזלות לקין המזבח על דבר זה נכתב להם שם במגילה לדורות". ראו תיאור דומה של מביאי הביכורים בסתר בתקופת כיבוש יוון, בתוספתא מסכת תענית (ליברמן) פרק ג הלכה ז.

²¹ מסכת תענית פרק ד משנה ה, המשנה החותמת את המסכת (בדומה למסכתות נוספות שמסיימות בדבר טוב).

²² ראו דברינו [יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה](#) בט"ו באב.

מדבר²³ ... עולא אמר: יום שביטל בו הושע בן אלה פרדסאות שהושיב ירבעם על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל²⁴. רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה²⁵ ... רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה²⁶.

הושע פרק ד פסוק טו – אם ישראל חטאו, למה גם יהודה חוטאת?

אִסְזִנָּה אֶתְּהָ יִשְׂרָאֵל אֲלֵי־אֲשֵׁם יְהוָה וְאֲלֵי־תְבָאוּ הַגִּלְגָל וְאֲלֵי־תַעְלֵוּ בֵּית אֶן וְאֲלֵי־תִשְׁבְּעוּ חֵי ה' :

פירוש אבן עזרא על הפסוק: אם ישראל חטאו עם ירבעם שפחד שתבוא המלוכה לבית דוד על כן עשה שני עגלים בשני קצות ארץ ישראל, למה יאשם יהודה שהניח בית המקדש שהוא בחלקו וילך למקום רחוק לעכו"ם? והנביא מוכיחם: "אל יאשם יהודה ואל תבואו הגלגל ואל תעלו בית און", הוא בית אל בעבור העגל ששם שם ירבעם²⁷.

ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב – האמנם ירבעם גרוע כל כך?

מתניתין: שלושה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. שלושה מלכים: אחאב, ירבעם, מנשה ...²⁸

גמרא: וכולהם חידשו עבירות. וכי מה עשה ירבעם? על שעשה שני עגלי זהב. והלא כמה עגלים עשו ישראל! תני ר' שמעון בן יוחי: שלושה עשר עגלים עשו ישראל ואחד דימוסיא לכולן. ומה טעמא? "ויאמרו אלה אלהיך ישראל" [שמות לב ד] הרי לשנים עשר שבטים. "זה אלהיך" [נחמיה ט יח] - הרי דימוסיא אחת לכולן. וכי מה

²³ ראו דברינו [מתי מדבר](#) בפרשת שלח לך.

²⁴ פרדסאות הם משמרות, מלטינית – praesidia. ירבעם לא רק עשה את העגלים אלא הושיב שומרים שימנעו ממי שרצו לעלות לרגל לירושלים. את אלה, ביטל הושע בן אלה שהוא מלך ישראל האחרון שהוגלה ע"י שלמנאסר מלך אשור. ראו מלכים ב פרק יז. ראו שוב בסוף הערה 20 על אלה שהמשיכו לעלות לרגל לירושלים בהיחבא גם לפני ביטול המשמרות.

²⁵ ראו דברינו [חורבן ביתר](#) בתשעה באב.

²⁶ מקור זה על אירועי ט"ו באב מצוי גם בגמרא תענית ל ע"ב, וירושלמי תענית פרק ד הלכה זה, איכה רבה פתיחתא לג; ועניינינו הפעם הם מעשיו של הושע בן אלה. ראו הנוסח בסדר עולם רבה (ליינר) פרק כב: "אותה שעה, כיון שראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב, עמד והעביר פרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט על התחומין, שלא לעלות לירושלם". אשור משתלט בהדרגה על מלכות ישראל (ראו מלכים ב פרק יז ג: "עָלִיו עָלָה שְׁלֹמֶנְאֶסֶר מֶלֶךְ אֲשׁוּר וַיְהִי־לוֹ הוֹשֵׁעַ עֶבֶד וַיִּשָׁב לוֹ מִנְחָה") ובאחת מהן, הוא לוקח איתו את עגלי הזהב שעשה ירבעם (אין לכך אזכור במקרא). לא רק את העגל הצפוני אשר בן (שגלה עם שנים וחצי שבטי עבר הירדן המזרחי), כי גם את הדרומי, זה שבמרכז הממלכה ודרומה. הושע בן אלה, מלך ישראל "אותה שעה", מחליט אי לכך, שאין עוד טעם להושיב שומרי גבול שימנעו את שבטי ישראל מלעלות לירושלים. אולי היו לכך גם מטרות פוליטיות לחבר כוחות עם ממלכת יהודה בראשות חזקיהו (שלמנאסר מלך אשור הגיע גם עד חומת ירושלים בימי חזקיהו ונסוג, ראו מלכים ב פרק יח, ישעיהו פרק לו). ראו גם ההמשך בסדר עולם רבה שמציין את צדקותו היחסית של הושע בן אלה: "שבכל מלכי ישראל הוא אומר: וילך בדרכי ירבעם בן נבט ובחטאתיו, ובהושע הוא אומר רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו (מלכים ב יז ב)". כל כך, עד שהוא תמה שם: "מפני מה נתחתם גזר דינם לגלות בימיו?". תשובתו היא: "מפני שהיו ישראל תולין את הקלקלה במלכיהם", אבל תשובת הירושלמי ואיכה רבה ה"ל היא הושע "העביר הקולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים", היינו הוא לא אמר לעם לעלות לירושלים רק הרשה לעלות למי שירצה. ובגמרא מועד קטן דף כח עמוד ב מיוחס כל העניין לאביה בנו של ירבעם: "ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב ... מאי דבר טוב? רבי זירא ורבי חנינא בר פפא; חד אמר: שביטל משמרתו ועלה לרגל, וחד אמר: שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל". וזה עניין מוקשה שהרי אביה בנו של ירבעם מת בהיותו ילד, כפי שהבאנו לעיל, ראו מלכים א פרק יז.

²⁷ אם ישראל חטאו בעגל, למה גם אתה יהודה חוטאת? ראו גם פירוש רד"ק על הפסוק: "אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה - אם אתה ישראל זונה אחר העגלים, יהודה שיש לו בית המקדש, אל יאשם, מה לו ללכת אחר עכו"ם? ואל תבואו הגלגל - לפי שבגלגל היה המשכן בתחילה בהכנסתם לארץ לפיכך כשהלכו לעבוד עכו"ם בנו שם במות לעכו"ם. ושבט יהודה מה לו לבוא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעירם? ואל תעלו בית און - הוא בית אל שהיה שם אחד מן העגלים. ולגרעון לכות שמו, לגנאי, קורא אותו בית און. כי יעקב אבינו קרא למקום בית אל מפני המראה שראה בו ונגלה שם האל ואחר שנתן שם ירבעם העגל כינו הנביאים שמו וקראו אותו בית און. כי העגל שוא ואון היה". הנה כי כן, חזרנו אל האבות וגם אל מלכות יהודה שלה אין את התירוץ של מלכות ישראל. מדוע גם היא חטאה בעבודה זרה ולא למדה לקח? בפרט אחרי גלות ממלכת ישראל וביטול המשמרות ע"י הושע בן אלה. אולי הדברים קשורים גם לדעה שראוי היה חזקיהו להיות מלך המשיח (סנהדרין צד א).

²⁸ שני מלכים מממלכת ישראל ואחד מממלכת יהודה. גם ארבעה ההדיוטות שם והם: בלעם ודואג אחיתופל וגיחזי. לגיחזי יש קשר מעניין עם עגלי ירבעם. הוא זה שהביא את עבודה זרה שבהם לשיא, לאחר שאלישע נידה אותו והפך אותו למצורע על שביקש כסף מנעמן שר צבא ארם. ראו הסיפור בגמרא סוטה מז ע"א, מובא בדברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#) בפרשת מצורע: "וילך אלישע דמשק - למה הלך? אמר ר' יוחנן: שהלך להחזירו לגחזי בתשובה, ולא חזר, אמר לו: חזר בך, אמר לו, כך מקובלני ממך: כל מי שחטא והחטיא את הרבים - אין מספיקין בידו לעשות תשובה. מאי עבד? איכא דאמרי: אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם והעמידו בין שמים לארץ. ואיכא דאמרי: שם חקק לה אפומה, והיתה אומרת אנכי ולא יהיה לך". גיחזי פעל בשם המפורש או בכח כישוף ותלה את עגלי ירבעם בין שמים וארץ והם שהיו מוציאים מפיהם את שני הדברות הראשונים: אנכי ה' אלהיך, ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני! ראו שוב: "אנכי ביטל מיכה, לא יהיה לך ביטל ירבעם" (פסיקתא רבתי פיסקא כא - "הדברות פ' קמיתא). וגיחזי שם את שניהם בפי עגלי הזהב הנתונים בין שמים וארץ! נפלאים דרכי המדרש ויצירתיות הדרשנים.

עשה אחאב? כתיב: "ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם בן נבט" (מלכים א טז לא) - והלא קולותיו של אחאב הם כחומרותיו של ירבעם, ולמה נמנה ירבעם תחילה? שהוא התחיל בקלקלה תחילה.²⁹ ...

דורשי רשומות אמרו: כולהם יש להם חלק לעולם הבא, מה טעמא? "לי גלעד ולי מנשה אפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי" [תהילים ס ט-י]. "לי גלעד" - זה אחאב מלך ישראל שנפל ברמות גלעד. "לי מנשה" - כשמועו. "אפרים מעוז ראשי" - זה ירבעם בן נבט אפרתי. "יהודה מחוקקי" - זה אחיתופל. "מואב סיר רחצי" - זה גיחזי. "על אדום אשליך נעלי" - זה דואג האדומי. אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, מה נעבוד ודוד מלכא דישראל מיקל לון: "אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם" [שם נה כד]. אמר לון: עלי לעשותן ריעים אילו לאלו, "עלי פלשת אתרועע" [שם קח י], "עלי פלשת התרועעי" [שם ס י] - עלי לפלש להם מעשים טובים לעשותן ריעים אילו לאילו.³⁰

בבלי מסכת סנהדרין דף קב עמוד א – על עסקי כבוד

"אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה" (מלכים א יג לג).³¹ מאי "אחר"? אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו, מי בראש: - בן ישי בראש - אי הכי לא בעינא.³²

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: גלש הגיליון ועבר הזמן אך הנושא לא נשלם. התמקדנו במדרשים ולא הספקנו להביא את פרשני המקרא שבונים ע"ג המדרשים קומה שניה ועשירה של פרשנות ודברי הסבר מרתקים. ראו רש"י, מצודות, רד"ק, רלב"ג ופירוש דעת מקרא במלכים א סוף פרק יב.

²⁹ שוב ושוב כשאנו דורשים בגנותו של ירבעם, אנחנו מוצאים עצמנו מסנגרים במידה מסוימת עליו (בפרט כשה מגיע לענייני העולם הבא). ראו גם בגמרא בבבלי סנהדרין קב ע"ב, הדיון מדוע אין לירבעם חלק לעולם הבא: "מאי: חבר הוא לאיש משחית - חבר הוא לירבעם בן נבט, שהשחית ישראל לאביהם שבשמים. וידח ירבעם את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה. אמר רבי חנין: כשתי מקלות המתזות זו את זו". (השווה אגב עם תלמידי חכמים שמחדדים זה את זה בהלכה כמו שני סכינים, תענית ז ע"א). ראו הביטוי "חטאה גדולה" גם בחטא העגל בפרשתנו: "אִנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חָטָא גְדוֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהִים זָהָב" (שמות לב לא). אבל אחרי כל זה, באה דרשת ר' שמעון בר יוחי ועל בסיס ההבדל הלשוני בין "אלה" ובתורה ובין "זה" שבספר נחמיה, מסיקה שבני ישראל עשו שלושה עשר עגלים, אחד לכל שבט! (השווה עם שלושה עשר ספרי תורה שכתב משה בסוף ימיו ונתן אחד לכל שבט, דברים רבה ט ט). גם הסיומת: "שהוא התחיל בקלקלה תחילה", איננה משכנעת משום, שכפי שראינו, מלבד עגל הזהב שבמדבר, ומלבד כל העבודה זרה שעבדו בני ישראל בתקופת השופטים, שלמה הוא שבחטאיו גרם לקריעת הממלכה. ומה יותר חמור? עשיית עגל **בשיתוף** לקב"ה, או בניית במה לכמוש, למולך, למלכום ועשותות? וגם המלכים שאחרי ירבעם, הגם שתמיד מיוחסים לחטאיו, הרי חטאו יותר ממנו!

³⁰ ראו שם, ובמקבילה בבבלי סנהדרין קד ע"ב, שהכל "בזכות" שלמה שביקשו להוציא גם אותו מהעולם הבא ודוד אביו בא "ונשתתח לפניהן" ויש אומרים "איש יצאת מבית קדש הקדשים וליהטה סביבותיהם", או "יצאה בת קול" ועוד. ומשנכנס שלמה - נכנסו כולם. ירבעם לא היה הראשון, לא הוא התחיל בקלקלה, היצר הרע של עבודה זרה ליווה את עם ישראל לאורך שנים רבות (מה עם ימינו?) וגדולים וטובים נכשלו והכשילו בו. הצורך בהמחשה גם בעבודת ה' הוא צורך אנושי חזק שאפשר שהוא טבוע באדם מעצם ברייתו. אבל ירבעם היה חוליה מרכזית וקריטית בשרשרת, בדור השני או השלישי לאיחוד העם בבית ראשון. "ירבעם חטא והחטיא את הרבים. חטא הרבים תלוי בו, שנאמר: על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מלכים א טו)" (מסכת אבות פרק ה משנה יח). ובלשון המדרש הגדול במדבר פרשת פינחס פרק כז פסוק א: "כל מלך כשר שהיה עומד היה נתלה בדוד, וכל מלך רשע שהיה עומד היה נתלה בירבעם בן נבט, שנאמר על חטאות ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מלכים א טו ל)". בעולם האמת הכל נסלח וכולם נעשים ריעים זה לזה וגם לקב"ה, אבל בעולם החיים, המאבק בנטיות האדם לעבודה זרה הוא מאבק בלתי נגמר. העגל בפרשתנו והעגלים שעשה ירבעם הם רק סמל לכך ולא בהכרח הדבר הגרוע ביותר.

³¹ והמשך הפסוק שם: "וַיִּשָּׁב וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם פְּהַי בְּמוֹת הַחֶפֶץ וַיְמַלֵּא אֶת־יָדוֹ וַיְהִי פְהַי בְּמוֹת". פסוק זה נכתב לאחר נבואתו הקשה של "איש האלהים, (הוא עדו הנביא עפ"י מסורת חז"ל, ראו אזכורו בדברי הימים ב יג כב בתקופת אביה מלך יהודה שחי במקביל לירבעם, וראו פירוש אבן עזרא שמות יז יד, אסתר ט לב על מדרש עדו שאבד. למרות נבואה זו, לא חזר בו ירבעם (לאחר מכן, בפרק יד באה נבואתו הקשה של אחיה השילוני, מי שניבא לירבעם על המלוכה, לאשתו של ירבעם). אבל המדרש מבין את המילה "אחר" במשמעות אחרת לגמרי.

³² אז גם בעולם האמת לא נעשו רעים זה לזה ומחלוקת ירבעם ובית דוד היא כעת על כבוד! ראו גמרא סנהדרין קא ע"ב שירבעם אולי היה מוכן לבוא לרגל (למצוות הקהל?) לירושלים אבל רק אם יָשָׁב שם: "גמירי: דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד". ואם יעמוד ורחבעם ישב, ידעו כולם שרחבעם הוא המלך והוא העבד ושוב לא יוכל לשבת. ומסכמת שם הגמרא: "אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם". יצר הכבוד קשה אפילו מיצר הרע, בעולם הזה וגם בבא. על יצר עבודה זרה בקשו חכמים שייעקר (יומא סט ע"ב, סנהדרין סד ע"ב, ערכין לב ע"ב) ולא ברור אם נעקר או לא. על יצר הרע של כבוד אפילו לא בקשו ...